

26.-27. Mart/March 2021.

KONTINUITET SISTEMA OBRAZOVANJA U DRUŠTVU KOJE SE MIJENJA POD UTJECajem COVID-19

Teuta Tomac, e- mail: ttomac@net.hr

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina

Pregledni članak

Sažetak: U razvijenim društvima, suvremenim ekonomijama, glavni razvojni resurs jest ljudski resurs, a njegovu kvalitetu određuje obrazovanje.

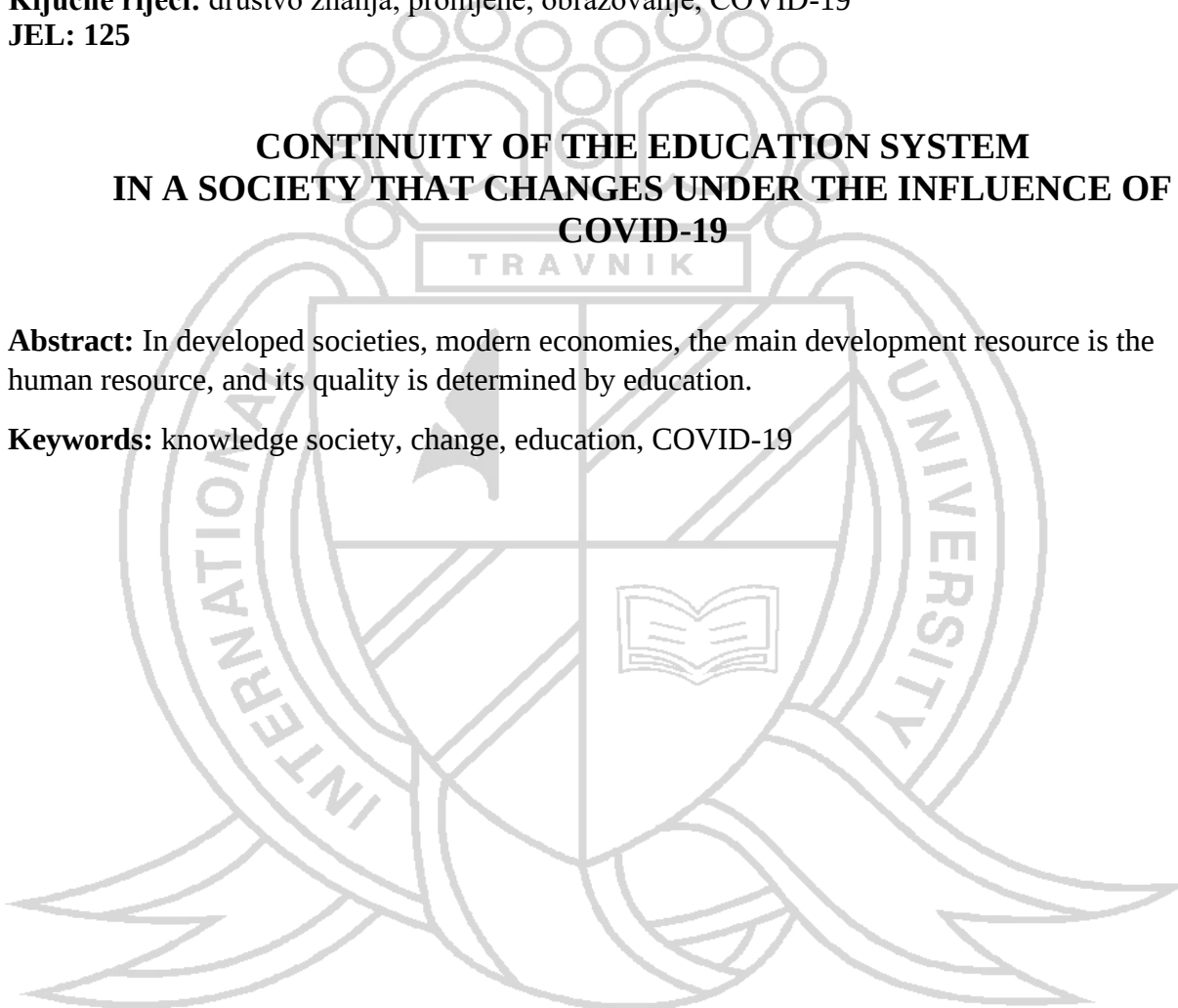
Ključne riječi: društvo znanja, promjene, obrazovanje, COVID-19

JEL: 125

CONTINUITY OF THE EDUCATION SYSTEM IN A SOCIETY THAT CHANGES UNDER THE INFLUENCE OF COVID-19

Abstract: In developed societies, modern economies, the main development resource is the human resource, and its quality is determined by education.

Keywords: knowledge society, change, education, COVID-19

Uvod

Dvadeseto stoljeće je odavno kalendarski završeno, ali čovječanstvo iz njega teško izlazi. Obilježili su ga sjajna ostvarenja duha i niz tehnoloških revolucija koje su omogućile proizvodnju do tada neviđenih količina i asortimana materijalnih i kulturnih dobara. Ubrzano je vrijeme, sužen prostor, ostvarili su se duboki prodori u mikro i makro svijet, iskorištenje su mnoge opake bolesti, unaprijeđene komunikacije, produžen ljudski vijek, stvorena grandiozna zdanja i velika umjetnička i graditeljska djela. Impozantni su dometi u oblasti nauke i obrazovanja, posebno bazičnog. Osobe rođene u doba nakon II.svjetskog rata u svom su životnom vjeku doživjele više promjena i napretka kako društva tako i tehnologije nego nekoliko generacija njihovih pretaka zajedno. Oslobođeni su mnogi narodi, dogodili su se krupni politički i geopolitički prevrati sa velikim posljedicama. Međutim, to stoljeće nije ispunilo mnoga očekivanja čovjeka i čovječanstva. Između ostalog ono nije bilo ni stoljeće čovjeka ni stoljeće obrazovanja. Najumniji, najobrazovaniji i najmoralniji umovi današnjice se pitaju zbog čega je tako nedopustivo mali njegov učinak u materijalnoj, intelektualnoj i moralnoj solidarnosti čovjeka i naroda. Uzimajući u obzir sveukupne resurse kojima raspolaže čovječanstvo na već poodmaklog trećeg milenija, moglo bi se očekivati da će ono uspješno predupređivati i rješavati probleme sa kojima se suočava. Pojava pandemije COVID 19 pokazala nam je kako smo kao društvo nespremni na rješavanje stvarnih i iznenadnih promjena. U suvremenom društvu gdje je sve promjenjiva kategorija, promjene su stalne, neophodno je razvijati „obrazovanje za promjene“ ali i „za upravljanje razvojem, krizom i tranzicijom“. Postepeno postaje predominantna koncepcija „obrazovanja za promjene koje je usmjereno ka društvu znanja“. Nosioци znanja, jesu ljudi, pa sintagma „ljudski kapital“ objašnjava bogatstvo jedne zemlje, njenu kompetenciju i kompeticiju na međunarodnom tržištu. Između obrazovanja i razvoja postaje sve uža veza. Sve navedeno nam pokazuje da u svim artikuliranim postavkama suvremenog društva obrazovanje predstavlja nezaobilazan faktor razvoja. Ono što je karakteristično za zemlje u tranziciji je to da imaju problem kontinuiteta u obrazovanju a dodatno usložnjavanje situacije donjela je pandemija bolesti COVID 19 koja je stavila na kušnju sve ono što smo znali i kako smo radili na mnogim poljima pa tako i na području obrazovanja, kako formalnog tako i neformalnog.

1. DRUŠTVENA PROMJENA

Razvijeni dio današnjeg društva je zakoračio u brze, duboke i opsežene promjene koje ga određuju kroz njegovu sadašnjost i budućnost. Ovo vrijeme može da shvati samo onaj koji može da razumije smisao tih velikih promjena. Današnji čovjek je stekao mnoga znanja i sredstva za njihovu promjenu, „ali čini se da i dalje ide smeteno kao da je slijep ili opijen teturajući se iz jedne krize u drugu“.²⁵⁵ Neophodna mu je svijest o novim individualnim i društvenim potrebama, putevima i sredstvima njihovog zadovoljavanja u saglasnosti sa civilizacijskim i kulturnim mogućnostima i sa sjećanjem na budućnost“ ističe F. Major.²⁵⁶ Društvena promjena i društveni razvoj često se koriste, a nerado i različito definiraju. Društvena promjena jeste najopćija i najbitnija kategorija socijalne dinamike. Ona u stvari podrazumijeva ukupnost kvantitativnih i kvalitativnih izmjena bitnih strukturalnih i funkcionalnih aspekata društvenog totaliteta koje se odvijaju u nekom vremenskom periodu i

²⁵⁵ S.R. Brown, *Svijet bez granica*, Globus, Zagreb 1979, 5.

²⁵⁶ F. Major, *Sećanje na budućnost*, Zavod za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju Srbije; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1996, 26.

26.-27. Mart/March 2021.

imaju relativno trajni karakter.²⁵⁷ Društveni razvoj se određuje kao niz povezanih promjena istog smjera koje dovode do stvaranja novih društvenih tvorevina na jednom području ili razmjerama čitavog globalnog društva. Društvena promjena i društveni razvoj su kontradiktorni procesi. Važno je ko odlučuje o osnovnim društvenim ciljevima u raznim oblastima u društvu, ko kontrolira sredstva za dostizanje tih ciljeva i ko od toga ima najviše koristi. U novijoj ekonomskoj literaturi se artikulira problematika upravljanja razvojem i držanja pod kontrolom razvojnih tokova. Na sociolozima je da istražuju razlike između stagnantnih i dinamičkih društava. Oni su naime utvrdili da „u stagnantnim društvima dominira tradicionalni tip djelovanja, dok je za dinamična društva karakteristično vrijednosno – racionalni, odnosno socijalno – racionalni način ponašanja. Po A. Lefevru, ljudski praksis može biti: repetitivan, imitativan i inovativan.

Društveni rast je uvećavanje istog, razvoj stvaranja novog, a napredak stvaranja boljeg. Društvene promjene nailaze na otpor, a društveni napredak ima cijenu. Društvena kriza koči razvoj i napredak društva i svih njegovih podsistema. Sociološki pojam krize označava akutnu i kroničnu, dugotrajnu blokiranoost društva u obavljanju svojih osnovnih funkcija. Kriza može biti sistemska i strukturalno društvena, parcijalna i globalna. Trenutno smo svjedoci globalne krize s kakvom se čovječanstvo nije susrelo od kraja II.svjetskog rata. Dokaz ozbiljnosti trenutne globalne krize je npr. činjenica kado SAD ima više umrlih od pandemije nego ih je imala zbog sudjelovanja u tri rata koje je vodila (I., II. i Vijetnamski rat).

Suvremeno „svjetsko društvo“ odlikuju dramatične promjene, intenzivni razvoj proizvodnih, informacionih i telekomunikacijskih tehnologija čime se stvaraju preduvjeti za korijenite promjene u cjelini društva. Na djelu je eksplozija novih znanja i njihovo očuvanje, stvaranje, širenje i primjena zadobiva prioritetan zadatak a u pandemijskom okruženju lakše će ga ostvariti tehnički i ekonomski naprednija društva.

2. PROBLEM KONTINUITETA U OBRAZOVANJU

Često se u diskusijama, izvještajima i analizama o pandemijskom obrazovanju mogu čuti ili pročitati ovakvi iskazi i ocjene: loš uspjeh srednjoškolaca, skroman upis u srednjoškolaca na fakultete, loš uspjeh tokom studija, nemamo srednje škole i fakultete koji mogu pružiti nivo obrazovanja koji je potreban tržištu rada i ekonomiji XXI stoljeća, na fakultetima studenti postižu loš uspjeh zbog toga što ih nastavnici nisu dovoljno pripremili za učenje i usvajanje znanja, nedovoljna samostalnost i sl. Obrazovni djelatnici često navode da imaju teškoća pri izvođenju nastave zbog toga što učenici i studenti imaju teškoća što nemaju dovoljno predznanja i zbog velikih razlika u prethodnom znanju. Također ističu da nema kontinuiteta u obrazovanju; u stručnom usavršavanju nastavnika; nastavnici se ne pripremaju redovno za nastavu; u programima nekih oblasti ima skokovitih prijelaza; neki udžbenici su prevaziđeni i u njima se ne uvažava sistem postupnosti; nastavnici nemaju uvide u programe srednjih škola, informacijske tehnologije se neredovno primjenjuju ili se nikako ne primjenjuju; promjena škole, fakulteta i nastavnika često se negativno odražava na učenike i studente zbog razlika u metodama rada nastavnika, kriterijima vrjednovanja postignuća, odnosu prema učenicima i studentima, promjeni uvjeta života i sl.; obrazovne institucije (škole, fakulteti,...) su nedovoljno efikasne i zbog toga što su preorganizirane, upravljanje je komplicirano (zbog politizacije obrazovanja), promjene planova, programa i udžbenika su ne svrsishodne i nisu u funkciji

²⁵⁷ A. Mimica i M. Bogdanović, *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2007, 450.

26.-27. Mart/March 2021.

ekonomije društva, aktivnosti su razučene (više vrsta nastave, aktivnosti, ...), otežano je brzo prebacivanje na rad sa udeljnih lokacija itd. što unosi elemente dezorganizacije, diskontinuiteta i nestabilnosti; između srednje škole i fakulteta nema suradnje; školska, odnosno akademska godina bi mogla (možda) da se i drugačije organizira (početak, trajanje, kraj, semestri, raspust). Ovi i slični iskazi i ocjene, bez obzira da li su one u svakom pojedinom slučaju objektivne, ukazuju da u obrazovnom procesu postoji *problem kontinuiteta*, bolje rečeno da postoji *diskontinuitet*. Na to upućuju i brojni statistički podaci i međunarodna izvješća o stanju u obrazovanju. Diskontinuitet se manifestira kako prekid ili slabljenje sadržajnih, funkcionalnih ili bolje kojih drugih veza i aktivnosti tamo gdje se one podrazumijevaju i gdje se uzimaju kao pretpostavka logičnog, prirodnog i nesmetanog ostvarivanja procesa obrazovnog rada i razvoja učenika i studenata u tom procesu. Iz toga proističe i značaj razmatranja i istraživanja ovog problema. Izvjesno je da je diskontinuitet, bez obzira u kom području i na kom nivou se on javlja, jedan od izvora teškoća i neuspjeha učenika i studenata i nedovoljne efikasnosti obrazovnog sistema. Tome treba dodati da se teškoće u daljem toku obrazovanja akumuliraju i sve više proizvode niz negativnih posljedica didaktičke, psihološke i društvene prirode. Nastupanje pandemije COVID 19 donosi dodatno opterećenje kako na učitelje/profesore tako i na učenike/studente. Nemogućnost fizičke prisutnosti na nastavi smanjuje interakciju između njih i dovodi do diskontinuiteta prenošenja znanja.

2.1. Problem kontinuiteta

Problem kontinuiteta može se promatrati i istraživati u tri međusobno povezana područja: u obrazovnom sistemu (sistem institucija – škola i fakulteta), u planovima i programima obrazovnog rada (sistem sadržaja) i u procesu ostvarivanja planova i programa (sistem aktivnosti činilaca obrazovnog rada i okolnosti u kojima se taj rad ostvaruje). Potrebno je odmah istaći da se kontinuitet u bilo kom području ili sistemu kao cjelini ne može ostvarivati u nekom idealnom smislu. To proističe iz činjenice da potencijalno i stvarno postoji mnoštvo izvora diskontinuiteta čije se djelovanje ne može učinkovito kontrolirati. Međutim, to ne znači da se i u sadašnjim uvjetima i ubuduće ovaj problem ne može daleko efikasnije rješavati nego što se to sada čini. Polazna pretpostavka za to je da se ovim problemom bavimo i da težimo da u zasnivanju sistema institucija, sadržaja i aktivnosti, ostvarujemo maksimalno mogući sklad i funkcionalnost uz napor koji je usmjeren na stvaranje približno jednakih uvjeta u kojima se ostvaruje obrazovanje. Od toga, pored ostalog, u značajnoj mjeri zavisi efikasnost sistema, njegova racionalizacija, humanizacija i stabilnost.

2.1.1. Kontinuitet u sistemu institucija

Kada je riječ o kontinuitetu u sistemu institucija na relaciji: srednja škola – visoke škole – fakulteti, smatramo da se od bitnog značaja slijedeća pitanja:

- Da li je sistem funkcionalno strukturiran?
- Da li je trajanje obrazovanja u pojedinim nivoima adekvatno određen s obzirom na karakteristike potrebe učenika i studenata?
- U kojoj se mjeri može uvažavati načelo tzv. vertikalne i horizontalne prohodnosti sistema?

26.-27. Mart/March 2021.

- Da li ima opravdanja da postoje paralelne institucije sistema?
- Kakav sistem selekcije treba da postoji pri upisu u pojedine obrazovne institucije (škole i fakultete)?
- Kakav sistem aktivnosti treba se ostvaruje u profesionalnoj orijentaciji učenika?
- Kakav treba da je odnos prema obrazovnom naslijeđu prilikom projektiranja novog ili inoviranog sistema obrazovanja?
- Kakva treba da bude unutarnja organizacija pojedinih institucija obrazovnog sistema?
- Kakav treba da bude sistem suradnje, odgovornosti i suodgovornosti među pojedinim segmentima sistema i u sistemu u cjelini?
- Prema kojim kriterijima treba da se vrši izbor sadržaja obrazovanja za svaki nivo ili podnivo sistema?
- Kakva treba da je koncepcija obrazovnog rada, odnosno njegove teorijske i tehnološke osnove?

2.1.2. Kontinuitet nastavnog plana i programa

Drugo područje o kojem se može razmišljati sa stanovišta kontinuiteta je nastavni plan i program, odnosno sistem sadržaja obrazovnog rada.

U svakom udžbeniku didaktike kao i u mnogim drugim izvorima govori se o nastavnim planovima i programima, njihovoj strukturi, kriterijima izbora predmeta, izboru sadržaja i njihovom raspoređivanju itd. Prema tome nije toliko problem u tome da li je didaktika kao nauka dala odgovore na sva značajna pitanja u vezi s nastavnim planovima i programima, nego je više problem u tome da li kreatori nastavnih planova i programa dovoljno poznaju i uvažavaju rezultate didaktičkih i psiholoških istraživanja koja se odnose na ovo pitanje.

U tom smislu moglo bi se razmišljati o slijedećim pitanjima:

- Da li je osnovna struktura nastavnih planova i programa takva da obezbjeđuje nužne pretpostavke za ostvarivanje kontinuiteta u sistemu kao cjelini i u njegovim dijelovima?
- Da li je prema istom kriteriju izvršen raspored sadržaja pojedinih nastavnih predmeta unutar jednog nivoa obrazovanja?
- Da li dinamika uvođenja novih nastavnih predmeta odgovara potrebama (ciljevima i zadacima date škole ili fakulteta) i razvojnim karakteristikama polaznika (učenika i studenata)?
- Da li pretjerana razuđenost planova i programa obrazovnog rada doprinosi ili smeta ostvarivanju kontinuiteta, odnosno u kojoj mjeri je ta razuđenost u funkciji efikasnog razvoja obrazovne institucije (škole ili fakulteta)?
- Da li se u pravo vrijeme i na pravi način vrši diferencijacija pojedinih naučnih i programskih cjelina u posebne nastavne predmete?
- U kojoj mjeri nastavni plan i program uvažava načelo kontinuiteta u pogledu složenosti zahtjeva koji se odnose na učenike i studente pojedinih razreda/godina studija (dubina sadržaja)?
- U kojoj su mjeri česte promjene nastavnih planova i programa proizvode diskontinuitet u obrazovanju?
- U kojoj mjeri materijal za učenje (udžbenici, skripte,...) doprinose pojavi diskontinuiteta s obzirom na promjene nastavnih planova i programa, njihovu koncepciju, funkciju, način dolaženja do njih i slično?

26.-27. Mart/March 2021.

Izvjesno je da bi analiza nastavnih planova i programa ali i obrazovne literature, koja bi bila usmjerena na traženje odgovora na postavljena pitanja (a i druga slična pitanja), otkrila i neke tačke diskontinuiteta kao mogućeg izvora nedovoljne efikasnosti obrazovnog rada.

2.1.3. Kontinuitet u procesu neposrednog obrazovnog rada

Ostalo je još nešto da kažemo o problemu kontinuiteta u procesu neposrednog obrazovnog rada, odnosno u sistemu aktivnosti činilaca ovog procesa.

Kontinuitet u sistemu institucija i u sistemu sadržaja je nužna pretpostavka za efikasnost procesa obrazovnog rada. Međutim to samo po sebi ne garantira da će taj proces i stvarno biti kontinuiran i efikasan. To proističe iz činjenice da je sistem institucije, kada je jednom konstituiran, relativno statičan. To se u manjoj mjeri odnosi i na nastavne planove i programe. Najdinamičnija i razlikama najbogatija komponenta sistema je proces ostvarivanja planova i programa, odnosno sistem aktivnosti u tom procesu.

Tu stupaju na scenu mnogobrojni faktori i okolnosti među kojima često postoje značajne, pa i ekstremne razlike. U vezi s tim potrebno je istaći da kontinuitet nije dat sam po sebi. On se *ostvaruje kao sazната potreba i mogućnost i kao planirana aktivnost s ciljem da se uklone ili ublaže postojeće i predusretne nove teškoće i neuspjeh u obrazovnom procesu za koje pretpostavljamo ili pouzdano znamo da diskontinuitet može da bude njihov izvor.*

S obzirom na prirodu i strukturu obrazovanog rada, kao operativne dimenzije sistema promatranog u cjelini, važno je da s o brati pažnja na slijedeća pitanja:

- Kako obrazovati i stručno usavršavati obrazovni kadar (profesore,...) da ostvarivanje kontinuiteta, kao i drugih načela, postane sastavni dio njihove pedagoške kulture?
- Kako ostvariti kontinuitet u nastavi jednog predmeta u više nivoa obrazovanja, u jednoj temi i u pojedinim nastavnim jedinicama i u vezi s tim kako se pripremati za obrazovni rad?
- Kako omogućiti obavljanje redovne nastave u pandemijskom okruženju?
- Kako omogućiti učenicima/studentima tehničke uvjete za rad sa udaljene lokacije putem weba i pripadajućih aplikacija?
- Kako otkriti da je diskontinuitet izvor teškoća i neuspjeha učenika i studenata u konkretnoj nastavnoj situaciji, kako lokalizirati izvor, kako otkriti njegova obilježja (da li je u pitanju prekid ili slabljenje veza u sadržaju ili načinu rada i sl.)?
- Kako odabrati i primijeniti sistem interventnih aktivnosti koje će biti u funkciji uklanjanja i ili ublažavanja izvora teškoća i neuspjeha i uključivanja učenika i studenata u normalan tok učenja i napredovanja a pri tome ih zaštititi od mogućnosti zaraze?
- Kako organizirati i programirati suradnju među institucijama i drugim činiocima – realizatorima programa obrazovnog rada na pojedinim relacijama – srednja škola – fakultet, ministarstva – obrazovne institucije – zatim suradnja u stručnim organima (vijeća, naučno – nastavna vijeća, senati, aktivni, katedre i sl.)?
- Kako sačuvati i od zaborava stečena iskustva, kako ih u budućem radu primjenjivati i prenositi mlađim generacijama profesora i sl?

Zaključak

Čovječanstvo traži nove ideje i puteve za rješavanje složenih problema sadašnjosti i budućnosti (neposredne, bliske, dalje i daleke). Redovni razvoj pristupa edukacijama prekinula je pandemija na koju kao društvo nismo bili spremni ni mentalno ni što se tiče minimalnih tehničkih uvjeta za održavanje nastave. U zavisnosti od toga ko ih koncipira i ostvaruje, promjene u obrazovanju mogu biti dublje i stvarnije ili ostajati na površini, progresivne ili pak društveno i ljudski nazadne.

U razvoju sistema obrazovanja u društvu koje se mijenja ne mogu se mijenjati svi njegovi konstitutivni dijelovi u svakom momentu podjednako: njegova struktura, međusobni odnosi pojedinih podsistema i dijelova, metode i načini obrazovnog rada, karakter i pravci djelovanja, cilj i zadaci kojima služi taj sistem u cjelini i svaki njegov dio, struktura i karakter pojedinih institucija i ustanova koje sistem obuhvaća. Razvojnim promjenama srednjeg i visokog obrazovanja intenzivno se bave vlade, političke partije i pokreti u svijetu, međunarodne vladine i nevladine organizacije, pedagozi, kulturni, javni i naučni radnici.

Od fakultetski obrazovanih mladih kadrova se očekuju novi impulsi koji vode većoj ekonomskoj ravnoteži, procvatu duhovnih snaga čovječanstva, pravednijim društvenim odnosima i humanističkim vrijednostima. Novi svijet koji će graditi nakon završetka pandemije trebao bi izbrisati mnoge negativnosti i nejednakosti kojima smo bili izvrgnuti u drugoj polovici XX. i početkom XXI. stoljeća. No da li je preoptimistično nadati se takvom ishodu ili će pandemija samo produbiti razlike između bogatijih i tehnološki naprednijih država i onih koje to nisu?

Sve navedeno nas upućuje da su različiti aspekti ostvarivanja kontinuiteta u obrazovanju zanimljivi, aktualni i veoma značajni i sa stanovišta obrazovne prakse i sa stanovišta istraživanja. Zbog toga bi ovaj problem trebao naći u programima škola, fakulteta, sveučilišta, ministarstava nauke i obrazovanja. Ovo bi trebalo biti i nezaobilazna tema u programima profesionalnog razvoja svih onih koji se bave obrazovanjem. Postpandemijsko vrijeme pruža nam mogućnost naglog napretka i novih oblika edukacija ukoliko budemo spremni brzo reagirati i iskoristiti priliku usvajanja novih oblika edukacije.

Literatura:

- Armstrong, M. 1992. *Personnel Management Practice, fourth edition*. London: Kogane Page Road.
- Brown, S.R. 1979. *Svijet bez granica*. Zagreb: Globus.
- Major, F. 1996. *Sećanje na budućnost*. Beograd: Zavod za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju Srbije; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mimica, A. i Bogdanović, M. 2007. *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Schumpeter, J.A. 2017. *The Theory of Economic Development*. London and New York: Routledge – Taylor & Francis Group.